

Max Vasmerin etymologisen
sanakirjan venäjänkielen laitos
ja sen suomalais-ugrilaiset
etymologiset lisät

Max Vasmerin kolmiosainen merkki-
teos »Russisches etymologisches Wörter-
buch» ilmestyi erillisinä vihkosina Heidel-
bergissä vuosina 1950—1958. Teoksen
edistymisen myötä eri aikakauskirjoissa
julkaistiin monia arvosteluja, joissa Vas-
merin etymologioita korjailtiin, täyden-
nettiin ja ehdotettiin aivan uusiakin seli-

tyksiä. Vasmer seurasi valppaasti kolle-
gojen arvosteluja ja ehti leksikkonsa lop-
puun liittää *Berichtigungen und Nach-
träge* -osan, johon hän oli koonnut
olennaisimmiksi katsomansa muutosh-
dotukset.

Vasmerin etymologisen sanakirjan nelio-
sainen venäjänkielinen laitos ilmestyi
Moskovassa (izd. »Progress») vuosina
1964—1973: t. I (A—D; 3 722 sana-
artikkelia), II (Je—Muž; 4 673 sana-
art.), III (Muza—Sjat; 5 425 sana-art.),
IV (T—Jaščur; 4 426 sana-art.).¹ Teok-
sen venäjytäminen on ollut prof. Oleg
Nikolajevič Trubačëvin harteilla.² Venä-
jänkielisen edition useat sana-artikkelit
eroavat jossakin määrin vastaavista sak-
sankielisistä artikkeleista. Tämä johtuu
mm. siitä, että *Berichtigungen und
Nachträge* -osassa olevat korjaukset on
siirretty varsinaiseen tekstiin. Sitä paitsi
Trubačëv on ottanut mukaan uusia
etymologioita, jotka hän on pannut haka-
sulkuihin. Edelleen hän on lisännyt artik-
keleiden loppuun uutta, useimmiten tar-
kentavaa ainesta, joka on saatu Vasmerin
sanakirjan ilmestymisen jälkeen julkais-
tuista tutkimuksista. Joitakin lisäyksiä on
tehty vanhemmista harvinaisista venäläi-
sistä julkaisuista, jotka eivät ole olleet
Vasmerin ulottuvilla. Toimituskunta, joh-
hon Trubačëvin ohella kuuluivat L. A.
Gindin, M. A. Oborina ja L. G. Ofrosi-
nova-Serova, on myös kontrolloinut
kaikki venäjänkieliset ja turkkilaiset esi-
merkkisanat vertaamalla niitä alkuläh-
teisiin.

Tässä kirjoituksessani, jonka olen laa-
tinut lehden päätoimittajan kehotuksesta,
tarkastelen uusia etymologioita sekä joita-

kin lisäyksiä, jotka koskevat venäjän kie-
len suomalais-ugrilaisia lainasanoja. Jois-
sakin tapauksissa käsitelen myös saksan-
kielisen originaalin etymologioita.

Uusia sanayhdistelmiä

Abajeivin³ viitaten Trubačëv (F I 481)
selittää Beloje ozeron venäläismurteesta
v. 1852 (SRNG VII 261)⁴ kirjatun
hapaksin *davis* 'yksivuotias [elävä]' syrj.
lainasanaksi. Abajev (I 342, 655) pa-
lauttaa konstruoimansa syrj. pohjois-
perm. murt. muodon **davis* ossetin
sanaan *dalys*, *dalis* 'yksivuotias karitsa'.
Mainituissa syrjäänin murteissa *l* on yleis-
esti muuttunut *v*:ksi.

Vienanmeren venäläismurteissa on sana
mátka ('emo') tunnettu ainakin 1500-
luvun lopulta asti (F II 582) merkityk-
sessä 'kompassi'. Sen on muuten merkin-
nyt muistiin myös englantilainen R.
James, joka oleskeli v. 1618—1619
Holmogoryssa (ks. B. A. Larin, Russko-
anglijskij slovar'-dnevnik Ričarda Džemsa,
L. 1959, s. 143). Sanaa on arveltu tässä
merkityksessä käännöslainaksi (lat. *mater*,
arab. *umm*). A. I. Popov (Iz istorii leksiki
jazыkov Vostočnoj Jevropy, L. 1957, s.
60) otaksuu, että »tämä pohjoisvenäläi-
nen sana ei ole muuta kuin karjalais-
suomalainen *matka* 'put' ['reitti'], 'naprav-
lenije' ['suunta']». Kysymyksessä olisi
merkityksen laajentuminen *matka*-sanan
ansioista. Tällöinen semanttinen attrak-
tio saattaa olla mahdollinen. Tässä yh-
teydessä tulee kysyneeksi, olisiko Vienan-
meren ven.murteiden *mátka* saanut eri-
tyismerkityksensä 'emä- eli kölipuu' ims.
kielten vaikutuksesta. Toisaalta on mah-

¹ Maks Fasmer, *Etimologičeskij slovar' russkogo jazyka. Perevod s nemeckogo i dopolnenija O. N. Trubačëva. Pod red. i s predislovijem prof. B. A. Larina. Käytän edempänä lyhen-
nettä F. Saksankielisestä laitoksesta, käytän lyhennettä V.*

² O. N. Trubačëv on NL:n tiedeakatemian venäjän kielen instituutin varajohtaja ja
Akatemian kirjeenvaihtajajäsen.

³ Abajev = V. I. Abajev, *Istoriko-etimologičeskij slovar' osetinskogo jazyka*, t. I, M.—L.
1958, t. II, L. 1973.

⁴ SRNG = *Slovar' russkij narodnyh govorov. Sostavil F. P. Filin, vyp. I—X, L. 1965
—1974 (viimeinen sana zarošit')*.

dollista, että merkitys on omaperäinen: 'laipionkannatin' → 'köli(puu)'.

Pohjois-Uralin ven.murteiden *norma* 'pylväiden varaan rakennettu lava, jolla säilytetään elintarvikkeet, saalis yms.' < pohjoisvogul. *norma*. Matvejev⁵ (s. 65) mainitsee, että lava saattaa olla kaksikerroksinen. Tällöin ylälava peitetään havuilla ja tuohella. Ks. F III 83: *norma II*.

Okan sivujoen Cnan varrella sijaitsevan *I ambóvin* kaupungin nimi selitetään mordvasta saaduksi; vrt. mordE *tombal(e)* 'toisella puolella', mordM *tombale* 'id.', mordE *tombalej* 'toiselle puolelle, yli', mordM *tombali* 'id.'. Ks. F IV 17.

Gogolin näytelmässä »Igroki» («Pelurit») esiintyy kahdesti »merkitykseltään epämääräinen huudahdus» (F IV 47) *teremetete*.⁶ Sanan historian on selvittänyt Astrid Baecklund (Scando-Slavica I s. 103—105). Unkarilaisten husaarien aikaan suosima *teremetete* 'Potztausend! Teufel auch!' on *teremteni* ('herbeischaffen, hervorbringen') -verbin pass. partisiippi. Vrt. myös puol. *teremetetowac*, *teremcić* 'huutaa, mekastaa, kirotta', tšek. *teremtiti* 'id.'.

tumán III (F IV 119) 'tulvivan joen muodostama lampi' < vogN *tumən*, vogK *tuman*, *tumen*, *tomən* 'virtaava sisävesi' (ks. Matvejev 75).

Tavdan vasemman sivujoen Pelymin ven.murteissa voguleja kutsutaan nimellä *vańza*, *vańzja* (F I 272). Samoilla seuduilla sanan merkitys on sekundaarisesti 'tyhmä ihminen, tollo'. SRNG (IV 38): *vańzja*, *vańzjá*, *vańdzjá* (Tobolsk, Tjumeń, Sverdlovsk), *vańžá* (Sverdlovsk) 'sivistymätön ihminen, tyhmä ihminen, tollo'. Matvejevin mukaan (s. 49) originaali on vogulien

etnonymii *mańsi*; *m>v* on ven. pohjois-murteissa tavallinen muutos (vrt. *vólnija* pro *mólnija* 'salama', *vnógo* pro *mńogo* 'paljon'). Soinnillisen z:n (ž:n) Matvejev selittää vogulin sibilantin osittaisesta puhe-soinnista johtuvaksi.

Matvejevin etymologiaan viitaten (s. 55) Trubačëv katsoo, että Länsi-Siperian ven.murteiden *vojet* 'tulvaniitty' (F I 332) on vogulilainen lainasana (*ojet*, *oit* 'id.'). Matvejev esittää Pohjois-Uralin ven.-murteista lisäksi seuraavat variantit: *vojat*, *ojet*, *ojet*, dem. *vojetok*, pejorat. *vojetiško*. Proteectinen *v-* on tyypillinen venäläisyys. B. Kálmán⁷ on muuten ollut empivällä kannalla, sillä hän katsoo, että sana on voinut tulla venäjään myös ostjakista; vrt. ostjO *q̄jat*, K *q̄yat* 'Wiese' (Kálmán s. 260).

Ostjakista saaduksi selitetään joissakin Siperian venäläismurteissa esiintyvä *vonž* 'kalan nousu vastavirtaan' (F I 349). Vrt. Kálmán (s. 254) *vońs* 'das erste Aufsteigen der Fische vom Meere in die Flüsse' ja K—T I 64,⁸ jossa mm. ostjKaz *uq's* (*uq'ńs-*) 'nouseva kala(joukko)'.

Trubačëvin lisäyksiä ja täydennyksiä

Itämerensuomalaisista kielistä saatuja, etupäässä pohjoisivenäläisissä murteissa esiintyviä lainasanoja esittelevissä sanartikkeleissa on kolmisenkymmentä näiden sanojen ensiesiintymää koskevaa lisäystä, jotka Trubačëv on tehnyt D. N. Šmelëvin keräämään aineistoon tukeutuen («Zaimstvovanija iz pribaltijskofinskikh jazыkov v starorusskikh pamjatnikah pišmennosti» aikakauskirjassa Voprosy slavjanskogo jazыkoznanija 5/1961 s. 191

⁵ Matvejev = A. K. Matvejev, Finno-ugorskije zaimstvovanija v russkikh govorah Severnogo Urala, Sverdlovsk 1959.

⁶ [Utešitelnyj] Bravo! Da zdravstvujut gusary! *Teremetete!* Šampanskogo! (Sbornik maleńkikh pjes russkikh klassikov, L.—M. 1939, s. 25.)

⁷ Kálmán = Bela Kálmán, Russkije zaimstvovanija iz ob-ugorskikh jazыkov (= Acta Linguistica Academiae Scientiarum Hungaricae, tom. I, Budapest, 1951—52, s. 249—272).

⁸ K—T = K. F. Karjalainens Ostjakisches Wörterbuch, bearbeitet und herausgegeben von Y. H. Toivonen I—II, Hki 1948.

—199). Koska Virittäjään varhemmin kirjoittamassani artikkelissa (2/1962 s. 135—140) olen jo esittänyt luettelon sellaisista sanoista, jotka Šmelëvin materiaalin perusteella osoittautuvat varhemmin kirjatuuksi kuin tähän saakka on voitu arvella (esim. *majva* 'täkykala' v. 1500, *tajmeñ* 'tainen' v. 1563 jne.), en enää niihin puutu. — Siirryn tarkastelemaan varsinaisia lisäyksiä ja täsmennyksiä.

Sanaa *čomor* (F IV 372, V III 347) 'metsähiisi' Pogodin oli aikanaan verrannut syrjäänin *čšomiin* '(siirrettävä) kota' (vrt. W—U 303b).⁹ Kalima ei yhdistelmää hyväksynyt (FUF 18 s. 45). Trubačëv viittaa Abajeviin (I 329), joka haluaa tässä yhteydessä käsitellä myös sanaa *čamra* 'hämärä, sumu' (Arkang.) ja vertaa kumpaakin mm. osseet. *c'ammara* ('inhottava, iljettävä') -sanaan. Turkkilaiselta taholta hän mainitsee osm. sanan *čamur* 'lika'; vrt. Räsänen, EWT 98b,¹⁰ missä osm. *čamyra*, tšag., krm. *čamur* 'Ton, Schmutz'. Permil. kielistä ei Abajevilla esimerkkejä ole. Mielestäni näihin vertailuihin on suhtauduttava tietyn epäilyin. Ven. *čomor* tunnetaan lähinnä Pinegalla. Jelinan tutkielman mukaan (ks. Slovo v narodnyh govorah russkogo Severa, L. 1962, s. 81—82) »pyrkimys välttää sanoja *lešák, lešij* ['metsähiisi'] on aiheuttanut sen, että on luotu suuri määrä synonyymeja: — — *lémor, čomor* — —». On hyvin luultavaa, että *čomor* on tyypillinen tabumuodoste, jonka etymologia jää hämäräksi. Saattaa olla, että em. *lémor* (sanaa ei ole Vasmerilla eikä edes Dalilla) ja *čomor* ovat hybridejä. Ehkä *lémor* on luotu *lešij*-sanan pohjalta,

kun taas *čomor* voi olla yhteydessä sanaan *čort* 'piru'. (*čo-/če-* on muuten tyypillinen ekspressiivinen etuliite.) Olisiko jälkiosa *-mor* tarttunut syrjäänistä; vrt. *no mor* 'sieh mal an! der Teufel! zum Donnerwetter!' (ks. W—U 162b, 170b). Syrj. *mor* < ven. *mor* 'rutto'.

dubás (F I 548, V I 377) 'karkeasta palttinasta ommeltu hihatton työleninki, yksinkertainensarafaani' (Vologda, Permi), 'poronnahkainen päällysvaate' (Siperia) ? < ostj. Kálmán (s. 255) arvelee, että sana on lainattu jostakin etel. ostjakin murteesta. Sanan merkitys ostjakissa vaihtelee murteittain suuresti. Vrt. Demjan-kan murteen *tšbás* 'mit vier Schnüren gewebter Perlenstreifen, der dann an ein Kleidungsstück genäht wird' (Kálmán, mp.) ja (Paasonen s. 259)¹¹ *tšpás* 'Schürze'.

gárba 'kiinteä lohiverkko' (F I 392, V I 258). Hakumuodoksi olisi ollut syytä ottaa 'äännelällinen' *gárva*, joka tunnetaan jo v. 1577. Šmelëvilla (s. 194) on myös *harva* (v. 1584). Vrt. karj. *harva* 'harvasilmäinen verkko, vars. nuotan harvaverkko' (KKS I 181),¹² sm. *nuotan harvat* 'suurisilmäiset verkot', vir. *harv-vörk* 'suurisilmäinen verkko' (ks. SKES s. 60—61).

Trubačëv tuntuu asettuvan Kálmánin kannalle (F I 406), jonka mukaan (s. 254) *gimga* 'havupuiden ohuista juurista tehty merta' on lainattu vogulista: *kamkä, kámkä, kemkä, kámkä*. Venäjän soinnillinen *g*-klusiili tuntuu kuitenkin oudoksuttavalta. Lytkinin ja Guljajevin selitys vaikuttaa luotettavammalta; he (L—G s. 84—85)¹³ otaksuvat, että syrj. *gimga* 'merta' on saatu vogulista silloin kun

⁹ W—U = Syrjänischer Wortschatz. Aufgezeichnet von Yrjö Wichmann, bearbeitet und herausgeg. von T. E. Uotila, Hki 1942.

¹⁰ Räsänen, EWT = Martti Räsänen, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türk Sprachen, Hki 1969.

¹¹ Paasonen = H. Paasonens Ostjakisches Wörterbuch. Zusammengest. von Kai Donner, Hfors 1926.

¹² KKS = Karjalan kielen sanakirja I—II, Hki 1968, 1974.

¹³ Lytkin—Guljajev = V. I. Lytkin — Jc. S. Guljajev, Kratkij etimologičeskij slovar komi jazyka, M. 1970.

syryjänissä sananalkuiset klusilit vielä muuttuivat soinnillisiksi. Syryjäänistä sana sitten lainattiin Siperian venäläismurteisiin.

kulěš 'ohut vehnäpuuro; hernerokka' (F II 410, V I 688), myös *kuliš*, ukr. *kuliš*, valkoven. *kulěš*, bulg. *kuljaša* 'eräs puurolaji', puol. *kulesz(a)*, *kulasza*. Trubačev huomauttaa, että kunnia etymologian keksimisestä kuuluu I. Kniezsalle (Ethnographia, t. 45 s. 64) eikä R. Jakobsonille (ks. V III 517). Kniezsan mukaan puol. *kulesz* < unk. *kóles* 'hirssi'. Trubačev otaksuu, että venäjään ja ukrainaana sana on saatu gutsulien välityksellä (Slavia 29 s. 9).

lúda III (F II 528, V II 66) 'lietteinen savimaa; hietasavi' (Perm), *lúdik*, *ludják* 'harmaa lietemaa' (Vjatka) < syryj. *l'ut* (ks. W—U s. 149). Trubačevin mukaan tähän yhteyteen kuuluu myös ven. *luda* (Rjazań) 'kehno jauhovelli'. Lisäys perustuu Trubačevin laajahkoon tutkielmaan slaav. puurojen nimityksistä (»Iz istorii nazvanij kaš v slavjanskijazykah»), Slavia 29 s. 1—30), jossa hän valaisee tämänsuuntaisia semanttisia laajentumia. — Avoimeksi jää kysymys, kuuluuko Kolvan ven. murteen *luda* 'paksua talkkunaa (kauran, ohran ja rukiin sekoitus)', joka on Matvejevin (ks. mts. 30) mukaan lainattu syryj. Jožvan murteesta (: *luda* 'talkkunakokkareista valmistettu ruoka') samaan yhteyteen, vai onko viimeksi mainittu sana pikemminkin syryjäänin venäläisyyksiä.

S.v. *lúda*, *ludá* II 'luoto' Trubačevilta on jäänyt huomaamatta Šmelėvin aineistoon (mts. 193) sisältyvän 'luotoa' merkitsevän sanan demin. *ludoša*, joka esiintyy eräässä asiakirjassa jo v. 1563. Sanan ensiesiintymän Trubačev mainitsee Kaliman mukaan (s. 155)¹⁴ olevan *luda*, vuodelta 1571. Edellä oleva ven. *ludoša* (»Suhaja *Ludoša*» = »Kuivaluoto») lienee syntynyt demin.muodosta **ludoška* (oik. **ludoška*), josta -ša-loppuinen asu on

abstrahoitu.

mámont 'mammutti' (F II 566, V II 93) -sanan etymonia on haettu mm. ostjakista ja jakuutista. Räsänen (ZfSlPh 21 s. 293—295) yhdisti sen länsitunguusin 'karhua' tarkoittavaan sanaan *ñamę-ndj*. Trubačev lisää artikkelin loppuun Kiparskyn esittämän selityksen ottamatta kuitenkaan kantaa sen paikkansapitävyyteen. Lähinnä historiallisin perustein Kiparsky on todennut, että Räsänen etymologia on »höchst unwahrscheinlich» (ZfSlPh 26 s. 297). Hänen mukaansa ven. sana on lainattu laajimmalle levinneen ja suurimman samojediheimon jurakkien kielestä. Originaalina on voinut olla sanaliitto *jěňñ ñammuršitpš* 'mammutti' (oik. 'Erdfresser'; jě 'Erde'). Jälkimmäisestä sanasta on tullut ven. **mámmut(o)* > *mámont* (< henkilönnimi *Mamontš*, *Mamantš*). Kiparskyn selitys on minusta erittäin uskottava.

Sanan *moróška* 'Rubus chamaemorus' kohdalla (F II 658) viitataan Machekiin (Jména rostlin s. 102), jonka mukaan puol. *mroszka* ja tšek. *moroska* 'id.' ovat ven. lainoja. Venäjään tämän marjan nimi on tullut obinugrilaisista kielistä, lähinnä ehkä vogulista: *měraš*, *mōraš* (vrt. SKES s. 355 ja Lytkin—Guljajev s. 183). Sanan -ka-elementti on tyypillinen »marjasuffiksi»; vrt. *černika* 'mustikka', *zemljanika* 'mansikka', *brusnika* 'puolukka'. Vogulin (tai ostjakin) sananloppuisen *š*:n vaihtuminen *š*:ksi selittyy käsittääkseni kansanetymologisesti: *moróž* [-s] 'pakkanen', *moróženyj* 'jäätynyt', 'jäädytetty' → *moróž-ka* [-ška].

Sana *nárta*, pl. *nárty* 'nartta, kevytrakenteinen koira- ja pororeki' on yritetty selittää mm. suomalais-ugrilaiseksi lainasanaksi (F III 45—46, V II 199). Se tunnetaan kuitenkin mven. teksteissä merkityksessä 's u k s e t' (Nikonin kronikassa s. a. 1444 ja 1555: *na rtaš* 'sukilla'); merkityksessä 'reki, nartta' se tavataan vasta Avvakumilla n. v. 1670

¹⁴ Kalima = Jalo Kalima, Die ostseefinnischen Lehnwörter im Russischen, Hki 1919.

(ks. Kiparsky, Die »Narte« als »Ski-schlitten«, Suomen Museo 1957 s. 66). Ven. sanalla on vastineensa mm. länsi-slaav. kielissä: puol. *narty* 'lintres angusti et leves, quibus per glaciem et nives congelatas celerrime curritur' (jo v. 1621; ks. F. Stawski, »Narty«, Lingua viget, Comment. Slavicae in honorem V. Kiparsky, Hki 1965, s. 123). Lähtökohtana on varmaan ollut yhteisslaav. *rořb* 'kärki'. Stawsky yhtyy Kiparskyn ajatukseseen, jonka mukaan merkitys 'reki' on venäjään saatu s.-ugr. kielten taholta.

Vasmerin mukaan (V II 227, 228) ovat sekä ven. *nórka* 'vesikko, Mustela lutreola' että *norók* 'lumikko, Mustela nivalis' *norá* ('kolo, luola') -sananjohdoksia. Trubačëvin huomautus (F III 83) siitä, että ukr. *norýcja* 'peltohiiri', skr. *norac* 'sotka, narsku' ja tšek. *nořec* 'id.' eivät tähän pesyeseen kuulu (Vasmer tosin mainitsee tässä myös ksl. verbin *nbrěti* 'sukeltaa'), on paikallaan, mutta hänen ajatuksensa siitä, että ven. *nórka* olisi lainattu suom. sanasta *nirkko* 'lumikko', vir. *nirk* 'kärppä; lumikko' on varsin outo. Miten selittyy ven. -o- pro suom., vir. -i-?!

S.v. *rečáje* (F III 478), adv. 'kauempana (kauemmas) rannasta kohti joen keski-juoksua' [tavallaan *joempana, *joemaksi], komp. substantiivista *reká* 'joki' viitataan Kiparskyyyn, joka on selittänyt tämän rakenteen, samoin kuin esim. ven. *berežéje* 'rannempana' (sanasta *béreg* 'ranta'), käännöslainaksi suomesta tai karjalasta (ks. Voprosy jazykoznanija 5/1956 s. 137).

Sanalle *rosomáha* 'ahma, Gulo borealis' (F III 504, V II 537) on haettu originaalia sekä ieur. kielistä että s.-ugr. taholta. Trubačëvin lisäys, jonka mukaan sana on voinut syntyä tabumetateesin seurauksena hypoteettisesta **soromaha* -asusta, ei vakuuta. Eräässä ukrainan murteessa on tosin *sromáha*, joka tarkoittaa 'ahmaa', mutta juuri tuo harvinainen muoto saattaa olla itse 'tabumetateesin' kautta syntynyt. Kirjaukrainan *rosomáha*, puol. ja tšekin *rosomak* < ven. Paljon uskotta-

vampana pidän Kiparskyn etymologiaa, jonka mukaan sana on peräisin obinugrilaisista kielistä (ZfSIPh 20 s. 359—365). Sekä vogulin että ostjakin 'ahmaa' tarkoittavat sanat ovat primaaristi olleet varkaan, rosvon nimityksiä. Kiparsky kirjoittaa: »Lautlich stehen ihm wogul. *tolmaχ* und ostjak. *totmaχ, lalmaχ* am nächsten — —» (mts. 363). Edelleen Kiparsky otaksuu, että outo lateraali l-äänne [ʎ] substituutiin venäjässä s:llä: **sosmah* > **rosmah* > **rosomah* (mts. 364). Käsittääkseni ehkä vielä paremmin originaaliksi sopisi ostjakin Kazymyn murteen muoto *ʎʎamaχ* 'ahma' (ks. K—T 1109b); tässä on kaksi spirantista l-äännettä (ks. K—T XXVII) ja väljä o-äänne [ɔ].

Slavistit haluavat pitää 'rekeä' tarkoittavaa ven. sanaa *sáni* pl. omaperäisenä (F III 556—557). Tällöin viitataan yleensä semmoisiin sanan merkityksiin kuin 'käärme' (vrt. ksl. *sanb*) ja eritoten 'leukaluu' (tšek. *sáně* 'leukaluu', 'reki'). Jotkut tutkijat ovat etsineet sanalle originaalia s.-ugr. ja turkk. taholta. Trubačëv viittaa Abajeviin (mts. 397—398), joka todettuaan tämän kulttuuritermin olevan laajalti tunnettu eri Aasian ja Euroopan kielissä esittää vertailuaineistoa mm. Kaukasian kielistä: gruus. *čana*, avaari *čanağ*. Kiintoisaa on se, että myös osseetissa sana *zonyğ* (*conuğ*) tarkoittaa sekä l e u k a l u u t a että r e k e ä. Abajev olettaa, että osseetille tai alaneille kuuluu jokin tärkeä tekninen keksintö rekien rakentajina, sillä muuten olisi vaikea käsittää, miksi svanin kielessä (gruusian sukukielessä) *sav* tarkoittaa sekä osseettia että rekeä. Nojautuen pers.anaan *čānah* 'alaleuka(luu)' ja osm.anaan *jaňak* 'poski' (muinaisturk. **jaňak*; ks. Räsänen, EWT 187a) Abajev arvelee, että reki oli saanut nimensä leukaluun mukaan. Näiden sanavertailujen jälkeen ven. *sáni*-sanana slaavilaisuus tuntuu arveuttavalta.

S.v. *úlegi, úligi, úledi* pl. 'nahkakengät' (ensiesiintymä *úljadi* v. 1551—1559, jolloin sana tarkoitti korkeavartisia lapik-

kaita; ks. Vahros, Naimenovanija obuvi — —, Hki 1959, s. 176) on Kaliman mukaan (mts. 232) lainattu suomesta: *uilo* 'Halbstiefel mit breiter, aufwärtsgebogener Sohle und der Naht in der Mitte des Fusses'. Lisäyksessään Trubačëv viittaa Vahroksen (Naimenovanija obuvi — — s. 176—179) em. etymologian »seikkaperäisiin perusteluihin».

važán 'eräs verkkolaji' (Tobolsk; F I 266, V I 164). Kálmánin mukaan (mts. 253) 'Beutelnetz, Fischersack' < ostj. Kazymín murteesta: *uóžəm* 'ein Fischwehr'.

S.v. *vékša* 'orava' (mven. *vékša* myös 'rahayksikkö') Trubačëv kirjoittaa (F I 287): »Epäilemättä yhteydessä sanaan *váška* 'nuori orava', jonka kanssa *vékša* on saatettu lainata s.-ugr. taholta tai tšuvassista.» S.v. *váška* (Arkang.) viitataan Räsänen yhdistelmään: tšuv. *vakša* 'orava' (F I 281). Tähän sana-artikkeliin liittyvässä lisäyksessä Trubačëv taasen esittää ajatuksen sanan s.-ugr. alkuperästä viittaamalla tšer. sanaan *o'ksa* 'raha'. Originaali on saatu Beken artikkelista »Belič'ja sistema valjuty u mari» (Acta Ling. Acad. Sc. Hungar. 1951—1952 I s. 65—74). Beke ei kuitenkaan tätä rinnastusta ole tehnyt; sivulla 65 vain mainitaan *o'ksa* 'Eichhörnchen; Kopeke'.

Tšeremissin *o'ksa*-sanan odotuksen mukainen ven. vastine olisi **oksa* tai **voksa*. Joka tapauksessa mven. *vékša*-sanan etymoniksi se ei sovellu. Em. artikkelissaan Beke valaisee runsain esimerkein suomalais-ugrilaisten heimojen vanhaa »valuuttasysteemiä». Useimmilla s.-ugr. heimoilla, joilta venäläiset kantivat veroa, oravaa tarkoittavalla sanalla oli ollut myös tietyn rahayksikön, suunnilleen vuoteen 1807 saakka hopeakopeekan merkitys; esim. votj. *konii* 'orava; kopeekka', syrj. *ur* 'id.', ostj. DN *já'ngə* 'id.'. Samoin oli laita eräissä turkkilaistataarilaisissa kielissä; vrt. Kas.tat., tel. *tijən*, kirk. *tyjyn* 'id.' (muinaisturk. *täjın* 'orava'). Vaikka tšuvassissa oravaa merkit-

sevällä sanalla ei ole kopeekan merkitystä, koko tšuvassin rahajärjestelmä on vanhastaan ollut periaatteessa sama kuin s.-ugr. kansoilla: *viša pus* (*viša* '3') '1 kop.' (Napoleonin Venäjän-retken inflaation seurausta!), *vonš pus* (*vonš* '10') '3 kopeekkaa'. Räsänen (Virittäjä 3/1952 s. 178—179) mukaan tšuv. *pus* (*pšs*) on tšeremissiläinen lainasana (< *puš*; 'anto' > 'vero' > 'kopeekka'); sana on lainattu ennen tšer. ääntenmuutosta *s* > *š*. Samassa Virittäjän artikkelissa Räsänen vertaa tšuv. *vakša*, (Paas.) *pakša* ('orava')-sanoja ven. *vekšaan* ja *vokšaan* (Nižnij—Novgorod; hapaks, sillä SRNG V 36 esittää vain yhden muistiinpanon vuodelta 1858!) ja toteaa: »Mielestäni kysymykseen tulee jokin sellainen tšuvassin (Volgan bolgaarien) ja venäläisten välillä asunut kansa, joka joutui verotettavaksi ennen kuin tšuvassit, siis näistä länteen asuva — —; pakostakin ajatus johtaa sukupuuttoon kuolleeseen, oletettavasti suomalais-ugrilaiseen kansaan, merjaan, mahdollisesti myös meštšeraan — — ja muromaan!» Etymol. sanakirjassaan (525b) Räsänen ei puhu enää näistä heimoista, vaan katsoo, että mven. *vékša*, nykyven. *vekša* ja murt. hapaks *vokša* ovat tšuvassista. Olisin mieluummin Räsänen vanhemmalla kannalla. *Vekšalla* tarkoitetaan 'nuorta oravaa', 'punaruskeata kesä-oravaa', siis veroyksikköä in spe. Selaillessani Aulis Joen mainiota opusta »Uralier und Indogermanen» (Hki 1973) huomioni kiintyi artikkeliin n:o 199 (s. 339—340), jossa käsitellään suomen *vaski*-sanan läheisiä ja hyvin kaukaisiakin sukulaissanoja. Monet niistä viittaavat punertavaan tai punaruskeaan metalliin. Olisiko ven. sanan originaalina ollut muroman tai merjan 'kesäoravan' nimitys peräisin tästä samasta sanapeseestä? Kiintoisa on tässä mielessä Uotilalla (W—U s. 71) ja SKES:ssa (s. 436) esitetty semanttinen kehitys: syrj. *irgen*, *irgen* 'kupari(raha)', 'kuparinen' (< 'oravan-karvainen'; syrj. *ur* 'orava'), ? votj. *irgon* 'kupari'.

Olen edellä monesti viitannut Kálmánin ja Matvejevin tutkimuksiin, joissa on käsitelty venäjän pohjoismurteiden ims., syrj., vogul. ja ostjakkilaisia lainasanoja. Trubačëv on jossakin määrin ottanut huomioon näiden kielentutkijain tekemiä sanayhdistelmiä, mielestäni kuitenkin varsin vähän. Alempana luettelen eräitä Matvejevin ja Kálmánin etymologioita, jotka vaikuttavat kiistattomilta. Samalla mainitsen eräistä sanavertailuistani, jotka lienevät jääneet Trubačëviltä huomaamatta.

čag 'päreet, joita käytetään syvissä vesissä kalapatoja rakennettaessa' < syrj. *tšag* 'id.' (Matvejev 36). Vrt. W—U s. 293. Lytkinin ja Guljajevin mukaan (mts. 300) yhteisperm. *č'ag 'päreet, lastut'.

čagvoj 'braunhalsige Gans, Anser pulchriollis' < ostj. *Tschakwoi* (Pallas II s. 232), Ni *sakuč'is'*, Kaz. *sa'kuč'oi'* 'pienin hanhilaji' (K—T s. 903); ks. Kálmán s. 265.

čimas, *čimes* 'Pfeil mit gegabeltem Ende' < ostjV *čšimä's* 'haarapäinen nuoli; haarapäinen nuolenkärki (kärjet lyhyet)', Vj. *čšimä's* 'eräs nuolilaji' (K—T s. 946); ks. Kálmán s. 266.

gurkan, *kurgan* 'hirven selän takaosa' < syrj. *g'irk* 'Rückseite in der Mitte des Leibes' (U), 'Mitte des Leibes, Taille' (I U); ks. W—U s. 57. Matvejevin etymologia (s. 23).

Vasmerin mukaan (V I 589, F II 276) *kojčək* 'metsästäjän sauva, jonka toisessa päässä on koukku ja toisessa pieni lapio; hiihtosauva' on slaav. **kyjb*-sanan johdos. Kun termi tunnetaan vain eräissä Uralin ja Siperian murteissa, vaikuttaa Matvejevin (s. 25) selitys uskottavammalta. Ven. *kojčək* (suffiksi *-ok* on omaperäinen) < syrj. *koj* 'pieni taivutettu lapio', 'metsästäjän keihäs, jonka toinen pää on varustettu rautakärjellä ja toinen on muotoiltu pikkulapioksi' (myös *kojčbed*). Joissakin syrjäänin murteissa tavattavat muodot *kojok*, *kejo'k* < ven. Vrt. votj. *kuj*

'lapio'. Lytkin ja Guljajev (s. 128) vertaavat yhteisperm. sanaa **koj*'lapio' mm. tšer. *kolmo*, mordE *kojme*, mordM *kajnuä* 'id.'-sanoihin (ks. SKES s. 144 s.v. *kaivaa*).

labda 'joen huuhtoma jyrkkä ranta' (Pečora, Kolva, Višera), *lavda* 'upottava paikka, suo', 'soitten ympäröimä lampi', 'kelluva pieni saari' (Ural, Siperia), *labza*, *labzja*, *labzum* (Ural, Altai). Vasmer (V II 2, 3, F II 443, 444) käsittelee *lavdaa* ja *labzaa* eri artikkeleissa ja pitää niitä arvoituksellisina. Samalla hän huomauttaa, että *lavda*-sanaa ei sovi yhdistää suomen *laitaan*. Kumpikin sana elää vain Pečoran, Uralin ja Siperian eräissä venäläismurteissa. Matvejev (s. 28—29) katsoo, että ven. murt. sanat ovat palautettavissa syrjääniin; vrt. kirjasyrj. *labda* 'vedessä olevan puun juuret', Luzan murt. *labda* 'kosteikko, jossa kasvaa kuusia', Sytkyvarin murt. *labža* 'kosteaa alava paikka'. Vrt. Lytkin—Guljajev s. 156: yhteisperm. **lab-* (syrj. *-d* ja *-ž* ovat suffikseja) 'alava kosteikko'.

Selvittäessään ven. *májna*-sanan ('avanto, railo') etymologiaa Kalima (mts. 161) epäroi: »Welche ist die Richtung der Entlehnung?» Sana ei rajoitu, kuten Kalima tuolloin arveli, vain ent. Aunuksen ja Arkangelin läänien ven. murteisiin. Se tunnetaan Leningradin ja Vjatkan alueiden lisäksi myös Uralin murteissa ja Volgan varsilta aina Saratoviin asti. Šmelëvin mukaan (mts. 196) avantoa merkitsevänä sana on esiintynyt jo v. 1654 Astrakanin murteessa. Olen Virittäjässä (2/1962 s. 137) esittänyt ajatuksen siitä, että *májna* on johdettu raskasta työtä ja nimenomaan hakkaamista tarkoittavasta ven. sanasta *maja* ja että suomen, vain Laatokan luoteisrannikolta tuttu *maina(s)* '(verkko)avanto', 'sula, mistä jäitä on nostettu' on suhteellisen nuori laina venäjältä. Pysyn edelleen tämän selityksen kannalla. Vrt. V II 89, missä: »die Entlehnungsrichtung unklar». Samoin F II 559.

Trubačëvin lisäyksistä puuttuu Siperiassa yleisesti tunnettu sana *negovái*, *negovái* pl. 'poronnahkaiset kesäjalkineet'.

Olen artikkelissani »Neskolko nazvanij obuvi, vstrečajuščihsja v severnovelikorusskih govorah» (Studia Orientalia 28:10, Hki 1964, s. 7—8) selittänyt sanan ostjakkilaiseksi lainasanaksi. Ven. sanan alkuosa *nego-* < Obdorskin murt. *nǫg'i* tai Kazymmin murt. *nǫk'i* 'poronahasta valmistettu säämiskä' (K—T s. 604) ja jälkiosa *-váí, -vói* < Derňjanin murt. *uǫi* 'saappaanvarsi, sukka' tai Kazymmin murt. *uei* 'poronkoipijalkine, poronnahkasaapas (varretkin poronkoivesta)' (K—T s. 203).

padlas, padlaz 'puinen suksen pälös, jossa saattaa olla peltivahvike' (Kolva, Višera), *padlasy* pl. 'mäystimet' (Kamčatka) < kirjasyrj. *podlós* 'alusta', Kobrinin murt. *podlaz* 'tuohi- tai peltitalla suksen päläksessä'. Ks. Matvejev (mts. 32). Arkang. ven.murteen *pelgas* taas on ims. lainasana (ks. Kalima, mts. 182 ja SKES s.v. *päläs*).

sirin 'hirven takaosa' (Kolva, Višera) < syrj. *sirin* 'ristiselkä' (Matvejev, mts. 35 ja Lytkin—Guljajev, mts. 257).

tola 'lumikinos, nictokset' (Pečora, Kolva, Višera) < syrj. *tola* 'Schneewehe' (Matvejev s. 35—36; ks. Lytkin—Guljajev s. 281).

zajužat 'kinostua (lumesta)' < syrj. *juž* 'tiivis kantava lumi' (Matvejev, mts. 23; ks. myös Lytkin—Guljajev, mts. 334).

Poimintoni Matvejevin ja Kálmánin sanavertailuista ovat vain viitteenomaisia. Haluan vain näillä 'desideratoilla' osoittaa, että Vasmerin etymologisen sanakirjan venäjäntäjillä ja venäläisen edition täydentäjillä olisi ollut mahdollisuus lisätä leksikkoon huomattavasti enemmän uusia etymologioita, nimenomaan venäjän murre-sanastoa ajatellen.

Igor Vahros